

Kritikoekin kritiko Zergatik zarete horren kriptiko?

Iñaki ZUBELDIA

*Meskato eta mutiko
irakurle zintzo
eta espiritu irekiko
zuek zarete
kritikoen artean kritiko.
Saslepaileak eta kamarillak
ez dira izango betiko.*

Sarrera eta aurrekariak

Badakit artikulu hau idazterakoan ez naizela izango guztiz objektibo eta orekatu. Badakit hemen berotasuna azalduko dela behin baino gehiagotan, kolektibo baten zauriak eta neureak ere oraindik askotan haragi bizitan sentitzen baititut hainbeste urtetan Euskal Herrian eraman den kritika egiteko sistema eta praxiarekin. Marjina-zio, baztertze... sistematikoa aplikatu baita sarritan –kritika ofizialaren aldetik (geroago zehaztuko dugu kritika ofizialaren kontzeptu hau) zenbait euskal idazleren obra zabalaren aurrean. Eta badakigu: aipatu ere egiten ez dena ez da existitzen.

Horregatik, barkatuko dit irakurleak batzuetan buruaren ordezt bihotzak hitz egiten badu eta hitz lasal eta hotzaren ordezt barruko sua eta berotasuna mintzo bada. Berotasun honek ez ahal ditu erreko kritikoak, gaur ez baitut horienganako errukirik azaltzeko asmorik. Dena dela, lan honi –beroarena kendu beharko zaio eta

gelditzen den hura izango da nire egia, egia absoluturik ez baitago. Irakurleak ulertuko ahal dit ni bezalako –idazle aldeano, nekazari giroko, rural batek aurrean jartzen dion konparazio hau, beroarena kentzearena, alegia. Baserritarrek behia hiltegiara eramaten dutenean, behia hil berritan, oraindik beroa dagoenean, pisatzen dute eta badirudi zerbait gehixeago pisatzen duela, gero hoztutakoan baino. Horregatik –beroarena kentzen zaio, hau da, kilo batzuk kentzen zaizkio (ez dakit zehazki zenbat) hotzean pisatuko lukeena apuntatzeko. Eta horixe esan nahi da giro ruralean zerbaiti –beroarena kendu behar zaiola esaten denean: ahoberokeriaz esandakoa, exageratuz esaten dena, pertsona batek berotutakoan esaten duena... ez dela bere horretan hartu behar eta –beroarena kendu behar zaiola, alegia.

Azalpen hau eman ondoren, aitoren dezadan argi eta garbi idazle guztiak ez garela berdinak, batzuk hobexegoak direla eta beste batzuk ez hain onak, obra guztiak ere ez direla berdin ateratzen, batzuk hobeto eta beste batzuk ez hain borobil ateratzen direla. Aitoren dezadan baita ere nire burua ez daukadala punta-puntako idazletzat, nahiz eta nire obra batzuk umei eta gazteei asko gustatu izan zaizkien. Zehaztasun eta aitoren hau egin beharra neukan inork ulertu behar ez duena uler ez dezan. Aitoren honen ondoan, esan dezadan baita ere idazle hain on eta kanoniko kontsideratzen ez ditugun batzuen eskuetatik obra zoragarriren bat edo batzuk atera direla. Edozein idazleri atera dakioke obra bikain eta biribil bat, ordu-ra arte halako trebetasun izugarriarik azaldu ez badu ere literaturarako eta historia ederrak harilkatzeko.

Bestetik aipatu nahi nuke Euskal Herrian izugarri zorrotzak eta exigenteak garela literatura kontuan. Orain arte gure herriak egin duen ibilbidea askotan ez da kontuan hartzen literatur produkzioa aztertzerakoan. Guk ez daukagu literatur tradizio luze eta sakonik. Guk ez daukagu literaturaren –Urrezko Arorik Espainiak, Frantziak edo Ingalaterrak eduki duten bezala. Gure hizkuntza sukaldian eta elizan garatu da, garatu den apurra, duela oso gutxirarte. Herriak ere ez zeukan formakuntza sakonik literatur obra konplexu eta aberatsak jasotzeko eta ulertzeko. Gure lexikoa oso mugatua eta estua izan da, hiztegi bariatu, jori, zabala erabili ahal izateko. Askotan gure ikasleek arazoak zituzten zenbait gauza ulertzeko. Eta ulertzen ez dutena ez dute irakurriko. Hori seguru. Horrek berak eramaten du idazlea hiz-

kuntza ulergarri eta sinpleago batean idaztera. Askotan entzun dut –literatura jaso egin behar dugu, hizkuntza jaso erabili behar dugu. Konforme. Baina jasoegi idazteagatik eta altura handiegitan ibiltzeagatik inork ulertzen ez badizu? Hori literatura al da? Komunikazio funtzioa betetzen al du? Hortxe dago koska. Eta ez dakit batzuetan ez ote dugun hori ahaztu. Eta, agian, beste batzuetan, hori presentegi eduki dugu. Baina, hartzaila, nire ustez, funtsezkoa da, gogoan eduki beharreko elementua da literatur sorkuntza batean. Eta askoz garrantzi handiagoa du hartzailak, euskararen kasura eta haur literaturara baldin bagatoz. Euskal umeez nahiko zailtasun izan dituzte beren hizkuntza ongi ezagutzeko, hizkuntza aberats eta eder bat bereganatzeko, ikasketak hizkuntza horretan burutu ahal izateko eta, azkenik, liburu ederrak, iradokorrak, hunkigarriak... Irakurtzeko eta ulertzeko. Honek guztiak euskal idazlearen lana eta, bereziki, haur eta gazte literaturako euskal idazlearen lana zailago eta astunago bihurtzen du. Nire obsesioetako bat, idazterakoan, ulergarritasuna izaten da. Eta idazten ari zarenean, ezin duzu arazo hau hain gogoan eduki, nahiko lan baituzu sortzen ari zaren istorioa ondo kontatu eta modu egokian lotzearekin eta hizkuntz literario aberats eta eder batean idaztearekin. Horregatik, ondoren datorren lana da, nire kasuan behintzat, idatzi duzun obra berrikusi eta berridaztearena. Askotan gertatu zait esaldi borobil, anpuloak idatzi ditudala lehenengo idazketan eta bigarrenengoan neure buruari esatea: –Euskal Herriko umeez ulertuko al dute hau? Nire euskararen maila demostratu behar al diet ume hauei? Ala ulergarritasunari emango diot garrantzia, hizkuntza bizi eta aberatsa mantentzen saiatuz? Eta nire buruarekin koherente izateagatik, askotan aldatu egin izan ditut esaldi hain ederrak zirenak niretzat, baina korapilotsuegiak eta zailegiak jotzen nituenak gaurko ikasleentzat.

Lexikoarekin ere gauza bera gertatzen zaigu. Zenbat gazte ez dugu erdal literaturara bideratu edo bultzatu euskal liburuetan hiztegi aberatsegia (?), zailegia erabiltzeagatik. Erdarak oso lexiko aberats eta zabala du eta gainera umeez eta gazteek lexiko hori ulertzen dute, telebistan, liburuetan, tradizioko kantuetan, familian, edonon... ezagutu eta entzun dutelako. Euskararekin ez da gauza bera gertatzen. Eta askotan erdarak adina adjektibo sartzeagatik eta parrafo batean hitz ezezagun pilo bat ipintzeagatik, irakurle gaztea nekatu eta gogaitu egiten dugu. Egun batean, agian, agoantatuko dizu jario

ulergaitz hori. Baina, hitz arrotzez beteriko ur jauzi hori etengabe eskaintzen badiozu, azkenean aspertu egingo da eta bide errazagoe-tara joko du. Eta halaxe ezagutu izan ditut nik gazte dezente: euskal liburu batzuk jasangaitzak egin zaizkielako erdarazko liburuetara jo dute. Egia esan penagarria da, baina errealitate bat da. Eta errealitate hori aldatzeko ahaleginak egin behar ditugu.

Ikusten da, beraz, ez dela lan erraza euskaraz lan literarioak sortu nahi dituenaren eginkizuna eta ahalegina. Hori ere nik uste baloratu behar litzateke edozein liburuaren balorazioa eta kritika egite-rakoan.

Horregatik gaurko nire kritika kritikoei, euskal idazleen lana ez dutelako neurtu hemengo koordinatuak gogoan edukita, kanpoan egiten den kritika eta askotan beren iritziz subjektiboak eta beren filiak eta fobiak eraginda baizik.

Kritikoaren lana

Ezer baino lehen aitortu behar dut kritiko literarioaren lana oso zaila dela. Faktore eta elementu asko eduki behar ditu gogoan. Eta, batez ere, pertsona guztiz librea izan behar du, hau da, inongo idazle, korronte eta kamarillarekin harreman edo lotura estuegirik ez duena. Nortasun handikoa eta interes pertsonal berezirik gabekoa arlo horretan. Baldintza askotxo herri txiki batean, denok elkar oso ondo ezagutzen dugun tokian, bete ahal izateko.

Gai honetan sakonduz, jar dezagun bere lekuan kritikoaren lana. Askotan entzun izan dut: –Liburu txar asko argitaratzen da. –Honek literaturari ez dio ezer aportatzen. Eta hau kritiko ofizialen ahotik entzun dut. Baina, galdetzen badiezu, zertan oinarritzen diren liburu txarra dela esateko? Ez duzu erantzunik jasoko. Esaten dizute ezta-baida horretan ez direla sartuko. Orduan zertan gelditzen gara? Liburu ez dakit txarra izango den, baina kritika bai benetan txarra da eta kritikoa ere bai. Bere baieztapena defendatzeko argudiorik eman ezin duen kritikoa, ez da kritiko zuzena. Ezta hitz eta esaldi arraroak erabiliz obra bat onetsi eta bestea baztertzen duena ere.

Gai hau argitzeko Jon Alonsoren artikulua –*Bi hitz kalitateaz*– bikaina eta esanguratsua da benetan. Oso gauza interesgarriak al-patzen ditu bertan eta hona ekarriko ditut Jon Alonsoren hitz batzuk:

«Kontu zaila da kalitatearena, inondik ere. Guztiz subjektiboa delako. (...) Nik ez dakit zer den kalitatea nire iritziaz haratago. Bide batez esanda, nagikeria galanta iruditzen zait lan bat epaitzea ona? edo txarra? dela esanda, besterik gabe. Lan baten alderdi positiboak, negatiboak, anbizioak, une historikoarekiko egokitasuna, asmoak, zer harreman klase sortzen den proposatzen duen irakurlearekin edo tradizioarekin, hizkuntzaren aberastasuna, narratzeko tekniken erabilera... horiek denak eta beste batzuk hartu beharko genituzke aintzat idazlan bati buruzko iritzia ematerakoan. Horiek –eta beste batzuk– guztiak neurtu eta gero, agian, mintza gintezke kalitateaz edo kalitate faltaz; bakoitzak –subjektiboki– horietako bakoitzean eskakizun-maila non jartzen duen. Honetaz guztiaz ezer esan gabe on? eta txar? batekin erabakitzen diren epai sumarioek errezeloz betetzen naute. Errezeloz kritikaren egileari buruz. (...) Kritikak esan dezake lan bat txarra dela, baina gero, ehun milaka ale saltzen badira... saltzeak ez du kalitatea egiaztatzen, baina sosaren txintxinak ahots asko isilaraziko ditu. Aitzitik, kritikak lan bat ona dela esan dezake, baina gero, publikoari ez bazaio interesatzen... horrek ez du kalitatea ukatzen (ezta bermatzen ere, egia esan), baina bestelako esplikazioak asmatu beharko dira gertaera argitzeko. (...)»

Beste aipu hau ere Jon Alonsoren lanen batetik hartutakoa da, baina ez dakit nondik: «Sariak eta objektibotasuna uztartzea ezinezkoa da. Zenbat eta sari handiagoa, orduan eta aukera gehiago interesak kalitate literarioa gailentzeko. (...) Epaimahaikoen laguna izatea da irabazteko biderik seguruenena.»

Jon Alonsok dioen guztiaz gain artikulua honen aurrekarietan esan ditugunak ere gogoan eduki beharko genituzke: haurren trebezia euskaraz irakurtzerakoan, mezuaren ulergarritasuna, euskal literaturaren bilakaera edo eboluzioa, literaturgai bariatua eta desberdinen ballagarritasuna (badirudi Euskal Herrian kostunbrismo kutsuko edo nekazal giroko literaturarik ezin dela egin...), eta abar.

Dena dela esan dezagun haur eta gazteentzat argitaratzen diren liburuak literaturaren ikuspegi soiletik kritikatzin direla eta askotan gerta liteke zenbait liburuk pretentsio literario berezirik ez edukitzea eta, areago oraindik, propioki literarioak ere ez izatea. Frantzia, adibidez, liburu entziklopediko edo zientziaren dibulgazio estiloko asko argitaratzen da gazteentzat. Beste toki batzuetan pertsonaia ospetsuen biografiei ematen diote garrantzia edo ekintza historiko

edo epikoei... Umoreak ere badu bere tokia liburuetan eta nire ustez umore fina edo umore esplosiboa edo umore herrikola ez da behar bezala baloratzen Euskal Herrian kritikaren aldetik. Aitzitik, jendeak biziki estimatzen ditu era honetako testuak eta umorezko liburuak milaka saltzen dira. Ikusi bestela *Kutsidazu bidea*, *Isabel*, *Fernando amezketarra*, *Fernando plaentxiarra*... eta beste hainbat liburu jendeak estimu handian dituenak. Izan ere, umorea eta barrea gizakia- ren motorrak dira eta umoretsu bizi den pertsona eta barre egiten duena askoz ere osasuntsuagoa da, eta alaiagoa eta guapoagoa ere bai esango nuke nik. Eta kuriooa da Haur eta Gazte Literaturaren kritika egiten duten pertsonak goibelak, tristeak eta aurpegi ilunekoak dira. Hortik izango da liburu umoretsu eta kostunbristari dioten gorrotoa edo ezinikusia.

Euskal Herriko Haur eta Gazte Literaturaren kritika

Puntu honetan bi kritika mota bereiziko nituzke. Bata, aldizkarietan, prentsan, zenbait barne buletinetan eta abar egiten dena. Ez da oso sakona normalean, *Behinola* aldizkarian egiten dena salbu eta, gainera, ez da oso eskusibista eta gogorra inorekin. Eta, bestea, *kritika ofiziala* edo haur literaturako *kritiko ofizialek* egiten dutena. Eta oso oker ez banabil kritika ofizial honetan pisurik handiena bategatik Eskoriatzako Irakasle Eskolako Haur Liburu Mintegiko Nerea Alzola eta Pello Añorgak eta bestetik Gasteizen EHUn klaseak ematen dituen Xabier Etxanizek dute. Dena dela esan behar da 1990 inguruan jaiotako lehenbiziko Galtzagorri Elkarte haren inguruan sortu zela mugimendu hau dena eta han Xabier Etxaniz zela lehendakaria eta, ez oker banago, Nerea Alzola idazkaria eta Galtzagorri haren egoltza zentrala eta liburutegi zentrala ere bai (??) Eskoriatzako Irakasle Eskolan zeuden. Aspaldiko datuak dira eta buruz ari naiz datu hauek ematen, neu ere Galtzagorri hartako partaide eta sortzaile izan baintzen, baina informazio garbi eta zehatzik sekula ez genuen jaso. Hortik nire zalantzak eta dudak informazio honi buruz.

Dena dela gatozen harira. Eskoriatzako Irakasle Eskolako Haur Liburu Mintegiak eta Nerea Alzola eta Pello Añorgak aspalditik argitaratu dituzte Haur Literaturako liburuen zerrendak. Garai batean *Kukumira* izenarekin, geroago *Haur eta Gazte Literatura (urtea) Irakur Gida* izenarekin eta azkena *Haur eta Gazte Literatura 2001 Irakur Gida*

izan da. Beste gida bat ere atera zuten 2001eko abenduan *Haur eta Gazte Literatura 1989-2000* izena zuena. Gida hauek gehienek, gainera Eusko Jaurlaritzako Kultura Sailaren laguntza izan dute eta azken biek gutxienez Mondragon Unibertsitateko Humanitate eta Hezkuntza Zientzien Fakultatearen babes eta edo izena ere badakarte. Horrez gain Deba Goienera bailarako udal biblioteketako arduradun askoren izenak ageri dira gida hauetan, ez dakidalarik zenbaterainoko partaidetza duen horietako bakoitzak gidan ageri diren kalifikazio guztietan. Honek denak ofizialtasun handia ematen die Gida hauei eta horrelaxe itsu-itsuan jarraitu izan ditu zenbait jende eskoletan, herrietako biblioteketan, Gabonetarako liburu-zerrendak gomen-datzerakoan...

Gida hauetan nabaritu ditudan zulo beltzak aztertzen eta kritikatzen hasi aurretik ikus dezagun berauen barruko egitura. Garai bateko Gidetan, adibidez 1994koan, honelako banaketa egoten zen:

- *Zerrenda orokorra.*
Urte horretan argitaratutako liburu guztien zerrenda, balorazio-rik gabe.
- *Liburu onargarriak.*
Zerrenda orokorretik zein liburu jotzen zituzten onargarriak.
- *Liburu gomendagarriak.*
Zerrenda orokorretik zein liburu jotzen zituzten gomendagarriak.
- *Liburu oso gomendagarriak.*
Zerrenda orokorretik zein liburu jotzen zituzten oso gomendagarriak.
- *Zerrenda berezia.*
Hemen, hitzak esaten duen bezala, liburu bereziak sartzen ziren: *Esaera zaharrak eta txiste berriak, Fernando amezketarra, Jolas egiteko ipuinak...*

Beraz, liburuak sailkatzeko hiru kalifikazio mota zeuden: *liburu onargarriak, gomendagarriak eta oso gomendagarriak*. Horiek ziren nolabait ematen ziren kalifikazioak. Hiru urte geroago, 1997an, banaketa honela ageri zen:

- *Zerrenda orokorra.*
- *Liburu gomendagarriak.*

- *Liburu oso gomendagarriak.*
- *Zerrenda berezia.*

Orain, inbutua estutu egin da. Ez dago liburu onargarririk. Baka-
rrik gelditzen dira gomendagarriak eta oso gomendagarriak.

Eta azken gidan, hau da, 2001. urteari dagokionean, zerrenda
gehiago laburtu da oraindik. Orain, honela geratzen da:

- *Zerrenda orokorra.*
- *Liburu gomendagarriak.*
- *Liburu oso gomendagarriak.*

Eta hemen hasten da nire kritika. Baina aurrera joan aurretik,
esan dezadan zuek, Eskoriatzako Irakasle Eskolako Haur Liburu Min-
tegiokook eta Nerea Alzolak eta Pello Añorgak, maite ez dituzuen
beste idazle on asko ere badela Euskal Herrian, zuen zerrendetan
sekula agertzen ez dena, edota inoiz despistez-edo, eta gomenda-
garri bezala gehienez ere (sekula ez oso gomendagarri bezala) ai-
patzen duzuen idazle fin eta arrakastatsurik. Hemen beste idazle
horien zerrenda, kritika egiten hasi aurretik.

Beste idazleak: Antton Kazabon, Xabier Mendiguren Elizegi, Ai-
tor Arana, Karlos Santisteban, Iñaki Frieria, Antton Dueso, Iñaki Zu-
beldia, Juan Manuel Etxebarria, Antton Irusta, Felipe Juaristi, Joxe-
mari Iturralde, Pako Aristi, Josu Penades, Pello Esnal, Karlos
Linazasoro, Txabi Arnal, Jon Suarez, Jose Mª Satrustegi, Gari Berasa-
luze, Joserra Garzia, Jon Arretxe, Miren Agur Meabe, Fernando Mori-
llo, Juan Martin Elexpuru, Migel Angel Mintegi, Iñaki Bernaola, Itziar
Zubizarreta, Joanes Urkixo...

Hauen obra bikain asko ez da ageri zuen zerrendetan gomenda-
garri edo oso gomendagarri bezala, baina harrapazka saltzen dira eta
batzuk guztiz politikak eta literarioak dira: *Izaroko altxorra*, *Lehen amo-
dioa Suedian*, *Amodioaren gazi-gozaok*, *Mirari hegalarri*, *Marixa poe-
tisa*, *Bota gorriak*, *Printzesen eskola*, *Zergatik ez du kantatzen txan-
txangorriak?*, *Iluntzero elkarrekin*, *Coca-Cola Erdi Aroan*,
Itsaslabarreko etxea, *Ostadarraren zazpi ateak*...

Euskal idazle batzuk santu bihurtu dituzue eta haien obra guz-
tiak gomendagarriak edo oso gomendagarriak dira beti. Sekula ez
dute huts egiten eta beste batzuk, berriz, sekula ez dute asmatzen.
Gutxienez jokaera susmagarria zuena. Eta susmo hori ziurtasun bi-

hurtzen da zerrenda horietan zuen obrak edo zuen lagunenak modu harrigarrian azaltzen direnean. Hala nola, Xabier Etxanizen *Musu lapurra* eta Pello Añorgaren *Jiran-Biran* eta *Arrain gorria*. Noiztik epalle batek bere obra epaitzen eta onenen artean sartzen du? Zergatik idazle on batzuk eta hauen obra sistematikoki edo ia sistematikoki ukatu edo baztertu egiten da? Zergatik 2001eko zerrendan TENTOren liburuak –oso gomendagarrien– zerrendan sartzekoan (eta nik uste dut hor egon behar dutela), ez duzue itzultzailearen alpamenik ere egiten, itzultzailea normalean beti alpatzen duzuenen? Agian ez zen zuen gustukoa? Idazle serio asko bat ikusita nago zuen garai bateko Kukumira foiletoa eskuetan hartu eta –Kakamira allegatu duk berriro, betiko izenekin esaten, minduta eta aldi berean aurpegiaren nazka nabari zitzaioela. Honek min handia egin dio zenbait idazleri, tartean niri ere bai. Baina Xabier Etxanizen *Musu lapurra* liburua –oso gomendagarrien– artean sartzea eta Miren Agur Meaberen *Itsaslaba-rreko etxea*, liburu zoragarria, ondo idatzia, iradokorra, biribila, bikaina, 2001eko Haur eta Gazte Literaturako Euskadi Saria jaso duena ez azaltzea ikaragarria iruditzen zait. Liburu gomendagarrien artean bakarrik sartu duzue. Eta Josu Penadesen *Iluntzero elkarrekin* liburu zoragarria ere, 2001eko Haur eta Gazte Literaturako Euskadi Sarian alpamen berezia jaso zuena, gomendagarri soilen multzoan sartu duzue. Eta okerrago oraindik Euskadi Sari berean finalista izan zen Aitor Aranaren obra bikaina eta ederra, *Amodioaren gazi-gozoak*, ez duzue ezta gomendagarrien artean ere sartu. Ahaztu, ukatu eta baztertu egin duzue zuek duzuen desplanterako ahalmen guztia-rekin. Eta hau oso grabea da. Eta ez hori bakarrik, zuek beti oso gomendagarrien zerrendan sartzen duzuen autore baten liburua, Euskadi Sarian finalisten artean egon zena, nola ez, beti bezala oso gomendagarrien artean sartu duzue. Faltaria plus! Baina Miren Agur Meaberen liburua eta Josu Penadesena gomendagarri lehor batekin utzi dituzue eta Aitor Aranarena alpatu ere ez duzue egin. Felipe Juaristiren *Printzesen eskola* liburu bikain eta polita ere ez duzue inon sartu, ez gomendagarrien ezta oso gomendagarrien zerrendan ere. Bejondeizuela! Aurpegia behar da gero!

Baina gatozen Xabier Etxanizen *Musu lapurra* aztertzerara. Gogoan hartu, irakurle, liburu hau –oso gomendagarrien– artean sartu dutela Eskoriatzako Irakasle Eskolako Haur Liburu Mintegiko Nerea Alzola eta Pello Añorgak eta itxura guztien arabera izugarritzko liburua izan

behar duela. Ikusi zuk zeuk, hamalau lerro besterik ez ditu-eta, eta zeuk epaitu. Hauxe da liburuko testu osoa:

«Gure inguruko pertsona batzuk oso zoriontsuak dira.

Pertsona batzuk oso zoriontsuak dira jaietan, gaueko suak ikustean.

Pertsona batzuk oso zoriontsuak dira itsasoko uretan igeri egitean.

Pertsona batzuk oso zoriontsuak dira gure kaleetan barrena ibiltzean.

Pertsona batzuk oso zoriontsuak dira zaldiko-maldiko aritzean.

Pertsona batzuk oso zoriontsuak dira mendi tontorrera lagunekin igotzean.

Eta zu, eder hori, zu ere oso zoriontsua zara.

Zoriontsua zara gaueko suak elkarrekin ikusten ditugunean.

Zoriontsua zara ur handitan ibiltzen garenean.

Zoriontsua zara gure kaleetan gora eta behera ibiltzen garenean.

Zoriontsua zara zaldiko-maldikoan ibiltzen garenean

Eta zoriontsua zara Jolasetan mendi gailurrera iristean.

Eta ni horiek denak egiten zoriontsua naiz, horiek denak zurekin egiten.

Baina ni, batez ere, gaueko musua lapurtzen dizudanean naiz zoriontsua.»

Musua lapurra

Xabier Etxaniz

Marrazkiak: Jokin Mitxelena

Aizkorri arg.

Begira Haur eta Gazte Literatura - 2001 - Irakur Gida foiletokoz dion liburu honi buruz, oso gomendagarri bezala aholkatzeaz gain:

«Gauza txikiak ederrak dira, dio esaerak. Halaxe gertatu zaigu ipuin honek kontatzen digun istorioarekin: zorionaren sentimendua, musuen gozotasuna handia bihurtu zaigula.

Bai, hala da, ipuin jostaria da. Zoriona hitza ardatz hartuz, irudiek dantzan ariko gara. Testua eta ilustrazioak ezin hobeto orekatuak,

bata bestea gabe ulertezina, biak ondo zizelkatuak, gozarazteko jokoak. Ipuinaren tonua Intimista da, musikala. Eguneroko gauzel erreparatzen lagundu dezakeen ipuina; egunerokotasunetik aldentzeko gaituena, plazera eta poza sorrarazten dizkiguna.

Oso ipuin aproposa haur txikiel irakurtzeko, erakusteko eta helduei ere opari gisa emateko, eguna alegertzeko baita.»

Hauxe da liburu kaxkar honi buruz esaten dutena. Baina beste batzuetan esango dizute –halako liburuak irakurketa bat baino gehiago dituela, –testua non zentzu jostalariz betea dagoela... Eta inoluz ulertzen zailak diren argudioak ere ikusiko dituzu. Eta orduan, Cesrpatos burtsako analista zorrotzaren testu hau datorkit burura:

Próasis, catástasis, epístasis, catástrofe, peripecia, agnición o anagnórisis

«La "Nueva comedia" es una deliciosa obra de teatro de don Leandro Fernández de Moratín (estrenada en el año 1792). En ella el autor intenta criticar el estado en que se encuentra el teatro español en su época. Uno de los personajes que más me gustan de la obra es don Hermógenes, que, según cuentan las malas lenguas, era el retrato de un enemigo de Moratín, periodista y crítico de teatro llamado Cristóbal Cladera y que puso verde a don Leandro en alguna de sus obras, por lo que don Leandro le devolvió el golpe. Don Leandro quiso ridiculizar en algunos pasajes de la obra, entre otras cosas, la forma absurda y pedante de algunos de analizar las obras de teatro mediante complicaciones técnicas, que en algún caso eran simplemente absurdas y sin sentido alguno pero que sonaban a los oídos de los poco expertos en el tema como si salieran de boca de sabios.

Es realmente desternillante escuchar en la obra a don Hermógenes, mi personaje favorito, como cuando intenta contestar a la pregunta de si le gustaba una determinada pieza teatral que acababan de ver. Utiliza una verborrea increíble, digna del mejor diálogo de los hermanos Marx, a los que no tiene nada que envidiar el autor:

"Sí, le diré lo que me parece; pero antes de todo conviene que sepan que el poema dramático admite dos géneros de fábula. Sunt autem fabulae, aliae simplices, aliae implexae. Esto es lo que dice Aristóteles, pero lo diré en griego para que me entien-

dan mejor: Eisi de ton mython oi men aploi oi de peplegmenoi. Cai gar ai práxeis. Eisi de ton mython oi men aploi oi de πεπλεγμενοι. Και γαρ αι πραξεις.”

Ante la insistencia de sus amigos que lógicamente no han entendido nada de nada y ante la petición de una mayor claridad don Hermógenes contesta con la histórica parrafada:

“Bien, pero antes y para mayor claridad sería interesante explicarles lo que los críticos entendemos por próasis, catástasis, epístasis, catástrofe, peripecia, agnición o anagnórisis, partes necesarias a toda comedia que se precie, y que según Escalígero, Vossio y Marmontel...”

Al final sus contertulios terminan llamándole pedante, a lo que don Hermógenes indignado contesta: “¿Yo pedante?, yo que he compuesto siete prolusiones grecolatinas sobre los puntos más delicados del derecho...”.

Como pueden ver, genial don Leandro ridiculizando esta situación de analistas embrollantes.»

Cárpatos, analista de Bolsa

Hauxe da kriptiko izatea eta batzuetan gure kritikoak ere ez dakit ez ote diren saltzen kriptiko izaten, eurek nahi duten motoa saltzeko. Adibidez, *Musu lapurra* liburua zoragarria dela, niretzat liburu guztiz plano denean. Geroago aztertuko ditugu beste testu batzuk Xabier Etxanizek berak dioenez –euskal literaturari ez berrikuntzarik, ez aberastasunik dakarzkion– testuak omen direnak. Azter dezagun orain testu simple, pobre eta errepikapenez beteriko hau. Ez du emoziorik, ez du ondulaziorik, ez du saltorik, ez du konparazio eta esamolde alairik, guztiz laua eta plano da, bizitasunik gabea, zozoa, hila. Elektroentzefalograma plano baten antza du.

Pertsona batzuk oso zoriontsuak dira...? (6 aldiz 14 lerroko testuan)

Zoriontsua zara...? (beste 6 aldiz)

Pertsona batzuk oso zoriontsuak dira zaldiko-maldiko aritzean.? Zer da hau? Zaldiko-maldiko ez da aritzen. Oker ez banago zaldiko-maldikoa tresna bat da, erdarazko –tioivooa–. Eta inor ez da tioivoo aritzen. Agian esan nahi zuen –arre-arre–(n) ibili, hau da heldu bat astoarena edo zaldiarena egiten jarri eta haurra gainean ibili. Baina,

horretarako nekazal giroa ezagutu egin behar da eta hango aberastasunaz baliatu, berau gorrotatu gabe. Gu, umetan, arre-arren askotan ibili gara, baina guk –euskal literaturari ez berrikuntzarik, ez aberastasunik dakarkio–, Xabier Etxanizek bezala. –Zaldiko-maldiko aritu–, esan egin behar da gero hori! Hori al da euskal literaturari eman nahi diogun berrikuntza.

Eta *Musu lapurra* liburuari buruz diodan berriz, liburu zozoa, errepikakorra, imajinazio gutxikoa, hizkuntzaz oso pobrea, literatura aldetik iradokizun eta espresio edertasunik gabekoa dela. Testuari dagokionez, salbatzen den gauza bakarra bukaera da: –Baina ni, batez ere, gaueko musua lapurtzen dizudanean naiz zoriontsua–. Hori gustatu zait. Kritika egiterakoan alderdi positiboak ere gogoan hartu behar dituk, Xabier! Hori ere ikasi, kritiko ona izan nahi baldin baduk. Liburu guztiek zeukatek zerbait ona: hizkuntza, espresioak, imajinazioa, umorea, aberastasuna... Zerbait. Liburu honi dagokionez, marrazkiak politak iruditu zaizkit eta liburuak daukan gauzarik onena dela esan daiteke.

Eta testu hau aztertu eta bere egilea eta kritiko lagunak astindu ondoren gatozen beste testu batzuk aztertzeraz. Ondoren aztertuko ditugun testuak ez omen dira literatura edo ez dira liburu gomendagarri soilen artean ere azaldu. (Hala ere, esan dezadan isilka izugarri-zko arrakasta dutela ikasleen artean eta oso ondo ari direla saltzen bai umek eta bai andere–o/irakasleek gustuko dituztelako, Irakur Gida foiletoak boikota egin baldin badie ere.)

Mirari hegalaria. IBAIZABAL

(*Ilargi beteko gaua da. Hiru neska txiki, 10 urtekoak, Aizkorri alderantz doaz.*)

«Goranzko bidean pagoz osatutako baso txiki bat igaro zuten. Ilargi betearen argia iragazki batetik pasata bezala birrindua eta barreiatua iristen zen hiru nesken oinetara. Hegomendebaldeko haize indartsuak milaka orban argitsu mugitzen zituen lurrean batetik bestera, zero oskarbia argi tantotan husten ari balitz bezala. Haizeak adarrak bortizki astintzen zituen eta hostoen firfirak atso berritsuen etengabeko txutxumutxua zirudien. Hiru neskatilen bihotzak urduri eta larri zihoazen, beldurraren esku ikusezinak estututa bezala. Aurreraxeago hontzaren ulu zolia entzun zuten.

Orduan bai, orduan hirurek elkar besarkatu zuten eta, ikarak dar-dar batean jarrita, Janirek galdetu zuen:

—Zer izan da hori?»

Hau ez da literatura kritiko horientzat. Aurreko testu ximple, landu gabea, zozoa, literatura gorena da, berriz. Ez da erraza jakiten zer den literatura eta zer ez! Gal ote dira testu hau edo honen antzekoak ulertzeko? Hor ote dago auzi honen guztiaren koska eta gakoa?

Dena dela Xabier Etxaniz bera ez da atzera gelditzen kritika egiterakoan. Hona hemen bere perlatako bat:

Nekazal giroa

«1981ean *Pernando amezketarra* liburuaren berrargitalpena burutu zuen Joxantonio Ormazabalek. Honetan ere 50 urteko jautzia egiten da atzerantz, baina zen garaiagatik (euskal kultura, ohitura, nortasuna berreskuratzeko gogo), irakurgai motagatik (kontakizun laburrak, arinak, barregarriak) edo bestelakorik ez zegoelako, liburu horren berrargitalpen ugari egin ziren urte gutxitan, euskal liburugintzan pentsaezinezko salmenta izan zuelarik.

Baseri giroa, nekazaritza mundua, antzinakoa, oso urruti gertatzen zen frankismoaren ondorengo gizarte industrial eta modernotik, hala ere, umorean eta ateraldi bitxietan oinarritzen den literatura horrek, ikuspegi literario batetik ez berrikuntzarik, ez aberastasunik dakarren literatura horrek jarraipena izan du gure garaia arte.

Iñaki Zubeldiaren *Josu Azalaren abenturak*, zazpi urte zituenetik eta baserrian bizi, fraide izan eta komentuan ari zen garaia arte, Josu Azalaren abenturak kontatzen dituen nobela, estilo horretakoa dugu. Edo egile beraren *Txerrama errudun* umore klabean idatzitako nobela.

(...)

Kasu batzuetan idazleek berrikuntzak sartu nahi izan dituzte egitura eta kontakizun zaharretan.

Ez da horrela gertatzen Antton Kazabonen Proxpero sallean hiru liburuetan. Liburu horietan Proxperoren istorio xebreak kontatzen zaizkigu... Topiko guztiak betetzen ditu Proxperok, taber-

nazalea, andrearekin istiluak, nesken atzetik begiak, hitzik egokiena ahoan,...

Kazabonen liburu horiek duten antzinako giroa, kontatzean irakurlearen irribarrea besterik bilatzen ez delako, ukitutako gaiengatik, eta beste arrazoiengatik haur eta gazte literaturari ezer ez ekarzteaz gain, atzerapausu bat dira literaturaren eraikuntzan, irakurgalaren eta literatur testuaren arteko ezberdintasuna ez baitute gordetzen.»

Xabier Etxaniz.

Euskal Haur eta Gazte Literaturaren Historia. 253. or.
Pamiela. 1997.

Hitz gogorrak literatura hain pobrea egiten duen baten ahotik etortzeko. Baina agian sinistu egiten die Eskoriatzako Irakasle Eskolako Haur Liburu Mintegiko Nerea Alzola eta Pello Añorgari. Beretzako kalte. Merkatuak orokorrean bai baitaki bereizten gomendagarria eta ez gomendagarria zein den. Eta ez dut uste Xabier Etxanizen liburuak salmentan eta jendearen kalitate iritzian punta-puntan dabiltzanik.

Eta egin zailen kritika egokia den aztertzeko *Josu Azalaren abenturak* liburuko pasartetxo bat jarriko dugu hemen –euskal literaturari ez berrikuntzarik, ez aberastasunik dakarkion– liburu horretatik hartuta:

Josu Azalaren abenturak. IBAIZABAL.

(Mahastian, apustu batean ari dira Txurрут, mozkorra eta mahats biltzaille trebea, eta Josu, fraide ikasle gaztea eta indartsua, baina lan hauetan ez hain trebea.)

«Eliz dorreko erloju zaharraren orratzek ere azkarrago zihoazela zirudien mahasti hartatik begiratu gero. Eta horrela "taaannn" luze bat jo zuen herritar guztientzat. Hiru eta erdiak ziren.

Josuren bizkarrak olloz igurtzita zegoela zirudien. Gorputz osoa zeukan izerdi jario batean. Jasan ezineko gerriko minak jo zuen, baina hala ere hura zen mahatsa biltzea, hura!

Eta Txurрут? Txurrutu eguerdiko basoerdi eta pattarrak ez zioten bentaja handirik egin. Ezin zitekeen esan hura hiruretako gizon bera zenik. Ikusleak mutu zeuden. Ezin zuten sinistu. Hiruretan sua eta garra zerion gizona orain pott eginik! Ahaleginak egiten zituen baina bere tinan ez zen oraindik mahatsik ikusten. Josuren

tinan, berriz, mahats mendiaren tontorra agertzen hasia zegoen. Beste otarkada pare bat nahikoa izan zuen tina ezpainetaraino betetzeko.

Apustulariek elkarri begiratu zioten, Josuren pozak eta Txurruten amorratioak elkar joz. Ikusle gehienak bere eztarri urratuak ardoz pixka bat goxatzera joan ziren.

(...)

Josuk inoiz baino alaiago ikusi zuen iluntze hartan eguzkia urre koloretan mendien atzean ezkututzen.»

Juzga beza irakurle trebeak.

Eta Proxperoren liburuei ere egurra eman zalenez, hona hemen piperra eta gatza gainezka dauzkan herri literaturako eta herri ironia eta kaleko pertsonaia berezien ziria duen testu zoragarri bat. Ala kaleko pertsonaiak eta pertsonaia hauen umorea eta ziria ez dira literatur baliabide, sasikritiko posposposmodernista usteko eta graziarik gabeko? Hona hemen Antton Kazabonen testua:

Proxpero Donostian. ELKAR

Kontrako ezterrira

«Sentitzen zuena ez zen sollik egarria, hamaiketara zihoan eta Proxperok beste behar batzuk ere bazituen. Tripak kurrunka-kurrunka hasiak ziren eta, noski, gosari txikia auskalo non zegoen ordurako!

(...)

Gutizia nolabait ase nahi zuen, baina, halako taberna tentagarriak ez aurkitzen, ordea. Urdal azpikoak zintzilik eta ardo usaina kanporaino botatzen duten bodega antzeko horietakoa nahi zuen nondik edo handik. Alderdi hartan horrelakorik ez izaki, ordea.

Halakoren batean, "Café Bar" horietako bat ikusi zuen, eta han doa zuzen-zuzenean barrura, besterik ezean huraxe zela hobere-na pentsatuz.

Mostradorean maionesaz jositako banderilla koxkor batzuk ikusi zituen eta haiexekin konformatu beharko! Kolpea bota zion bati, baina, inondik ere eskurik sartzetik ez. Denak kristalezko kalola batean sartuta zeuden.

Kamareroari handik nahi zuela adierazi zion keinu batez eta bai

azkar ulertu ere. Tranpatxoa barruko aldetik izaki eta aitaren batean atera zion aurrealdera. Laster zituen eskura serbilletak, hortz ziriak, tenedorea, platertxoa eta banderilla haletako bakarra. "Honen guztiaren beharrik ba ote dut mokadu hori irensteko?"

—Denak, denak! —oihukatu zion txaketa zuri eta aurpegia zuria-
go zeukan kamarero esnatu eta orraztu berriari.

Hantxe jarri zizkion denak sailean bata bestearen atzean Aste Santuko prozesioaren antzera.

Serbilletak, hortz ziriak eta alferrikako tresneria guztia baztertu zuen eta han hasi zen ito beharrean bat irentsi eta bestea hartu. Sudur zuloetatik ere malonesa mordoia sartu zuen eta eskuak eta kokotsa ere ikusi egin behar ziren.

Halako batean, hor hasten da eztulka gizagaixoa, dena bota beharrean. Aurreko guztiak batera sartu nahi eta barru aldean ere bide estuak nonbait eta lanak ziren. Behera ezin eta gora denak berriro bueltan. Aurrealdeko botila guztiak malonesaz eta arrautza gogortuz jota estali zituen. Egoera lastimagarria benetan gure Proxperorena, eztulka, begietatik malkoa zeriola, tripak bota beharrean. Presiozko eskapea nolabait konpondu eta lasaitu zenean, berehala ekin zion berriro ere lanari, eta kamareroak ere zerbait esan behar eta honela bota zion:

—Zer, kontrako eztarrira joan al zaizu?

Eta Proxperok:

—Kontrako eztarrira? Hirera joan bahuen bai, kontrakora joango huen!»

Ezin da ukatu kontakizun gordin samarra denik. Baina kontatzeko duen grazia, piperra eta bizitasuna ezingo dituzu aurkitu Xabier Etxanizen testu batean. Ez dela punta-puntako literatura? Ados. Baina nork eskatzen du herriko pertsonaia xelebreen historiak, herriaren memoriatik berreskuratzen direnean, goi mailako literatura bezala eskaini behar direnik? Ez al da nahiko meritu ahanzturatik salbatu eta testu egokietan ematea? Dazkan espresioak biziak eta batzuetan oso literarioak dira: *—Presiozko eskapea nolabait konpondu eta lasaitu zenean, berehala ekin zion berriro ere lanari...—*

Beste honek ere sake izugarria darama barrenean: *—Laster zituen eskura serbilletak, hortz ziriak, tenedorea, platertxoa eta ban-*

*derilla haietako bakarra. Honen guztiaren beharrik ba ote dut moka-
du hori irensteko?*— Ironia aparta eta maltzurkeriaz betea pertsonaia
herrikol honena.

Gure Xabier Etxaniz inklitoa gai ote da honelako zerbait egiteko?
Ala agian hemen barruan doan malezia, eztenkada eta ziria ulertzeko
ere ez da gai?

Eta ez noa gai honetan gehiago luzatzera.

Bakarrik esan nahi nuke **beste zerrendako** idazle guztien ize-
nean min handia egin diguzuela zuen zerrendekin eta kritika
gaiztoekin. Kritika egiterakoan zerbait ona edukiko du liburuak. Bada,
hori sekula ez da aipatu eta alde on hori ez da ikusi nahi izan. Liburu
batzuk ez dira oso onak izango literatura puruaren ikuspegitik, baina
umorea, hizkuntza aberatsa, ironia, historiaren beraren interesa...
zerbait edukiko dute ba positiboa? Ba, ez —haur eta gazte literaturari
ezer ez ekartzeaz gain, atzerapausu bat dira literaturaren erai-
kuntzan—. Honelako perlak entzun behar izan ditugu. Eta nork esan-
da? Eta goraxeago ikusi dugun *Musu lapurra* perla hori egin duenak
berak. Eta atzetik betiko zuritzaile, aduladoreak —liburu oso gomen-
dagarrien— zerrendan sartzen perla hori. Horrela ez goaz inora. Ira-
kasle, liburuzain, bibliotekari, liburu-dendatako saltzaile eta, oroko-
rrean, haur literaturaz kezka duzuen guztiok eziezazue kasurik egin
horrelako foiletinei eta honelako kritikoei. Kasu egin umeen gustu
onari, haur literaturaz arduratzen eta asko irakurri ondoren eta
umeen iritzia jaso ondoren liburu bat gomendatzen dizun andere-
ño/irakasleari. Baina, beste hauekin kontuz! Batzuetan erbia salduko
dizute, baina gutxien uste duzunean erbiaren izenean katua salduko
dizute-eta!

Eta puntu honetaraino nekatuta iritsi naizelarik eta bukatzeko
izugarritzko gogoia daukadalarik, aurrera jarraitu beharrean aurkitzen
naiz, aspalditik sartuta neukan beste arantza bat argitzeko. *Hezkide-
tzaren aldeko Literatura. Literatura para la Coeducaci—n* Marixabel
Gaztañagaren liburuxkaz ari naiz. 1999an argitaratu zen.

Liburuxkaren sarreran honela dio:

Esku artean duzun —Hezkidetzaren aldeko Literatura— katalogo
hau Donostia Kulturako Liburutegi Nagusiak eta Emakumearen or-
dezkaritzak, euskarazko haur literaturako aholkulari talde batekin el-

karlanean egindako lanaren emaitza da. Lankide izan dira, era berean, Emakunde eta Eusko Jauriaritzako Kultura Salla ere.

Alpatutako katalogoa gurasoen, irakasleen eta interesa duen edonoren eskura behar-beharrezko lan tresna ballagarri bat jartzeko premiatik sortu da. Izan ere, ezinbestekoa dugu horrelako tresna bat gure gizartearen ikuspegi osoago eta berritzaileagoa ahalbidetuko duen hezkuntza sustatzeko?

Perla ederra hau ere. Sarrera honen ondoren –Urrats bat– izeneko orrialde osoa betetzen duen –espitx– bat dago estereotipoen aurka, ikuspegi tendentziosoak gainditzeko gomendioak eta abar. Baina, azken batean, hezkidetzaren aldeko liburuen zerrenda ikuspegi feminista atzerakoienetik eta gogorrenetik planteatuta egin da. Zerrenda hauetan azaltzeko derrigorrez protagonistak emakumea izan behar du. Untxi bat edo balea bat baldin bada protagonista eta animalien bizimoduari buruz idazten baduzu ere ez zara hemen agertuko, –hezkidetzaren aurkako– liburua baita emakumearen ikuspegi soiletik idatzita ez dagoena. Eta honi deitzen diozu hezkidetzeta, Marixabel Gazta–aga? Ea al goaz mutur batetik bestera? Eta ez hori bakarrik euskaraz argitaratu diren milaka liburuetatik 85 bakarrik aurkitu dituzue –zuen hezkidetzeta– hori bermatzeko modukoak? Eta hori, eskuzabal samarrak izanda, liburuxkan aitortzen den bezala.

Horrela, 85 liburu horien artetik, 63 emakumeek idatzitakoak dira (hauetatik 15 Mariasun Landarenak), eta 22 bakarrik gizonezkoek edo era mistoan idatzitakoak (gizona eta emakumea egi-leak). Idazleen artean 31 emakume azaltzen dira, horietatik asko atzerritarrak, noski (4 bakarrik euskaldunak). Eta 16 gizonezko (5 bakarrik euskaldunak).

Guztira 9 autore euskaldun azaltzen dira hezkidetzako liburu ortodoxoak idatzi dituztenen artean (1999. urtean egindako lan batez ari naiz). Hauexek dira autore horiek: Yolanda Arrieta, Bernardo Atxaga, Xabier Etxaniz, Mikel Garmendia, Maite Gonzalez Esnal, Mariasun Landa, Agurtzane Ortiz de Landaluze, Joseba Sarrionandia eta Patxi Zubizarreta. Marian Morenok eta Manu Lopezek osatutako idazle bikotea ere azaltzen da.

Baina euskal autore piloak hezkidetzako liburuen zerrenda horretatik kanpo geratu gara. Hauek behintzat apuntatu ditut nik: Joxemari Iturralde, Juan Kruz Igerabide, Pako Aristi, Felipe Juaristi, Juan

Manuel Etxebarria, Anjel Lertxundi, Juan Mari Irigolien, Koldo Izagirre, Edorta Jimenez, Xabier Mendiguren Elizegi, Xabier Mendiguren Bezeziartu, Joxan Ormazabal, Aitor Arana, Iñaki Zubeldia, Joanes Urkixo, Juan Martin Elexpuru, Txiliku, Joxerra Garzia, Antton Kazabon, Antton Irusta, Jexuxmari Mendizabal, Itziar Zubizarreta, Karlos Linazasoro, Karlos Santisteban, Pello Eñnal, Xabier Monasterio, Iñaki Friera, Iñaki Bernaola, Gerardo Markuleta, Bibiñe Pujana, Tomas Elorza, Jon Suarez, Enkarni Genua, Ramon Etxebarria, Agustin Egurrola, Patxi Ezkiaga, Xipri Arbelbide, Marijane Minaberri, Gexan Lantziri, Hasier Etxebarria, Joxe Erzibengoa, Amaia Ormaetxea, Jesus Mª Arrieta, Lourdes Iriondo, Jon Arretxe...

Jainkoak salba gaitzala honelako itsukerietatik. Ala autore hauen guztien liburuak ez dira hezkidetzarako egokiak? Edo, agian, izugarriko traumak sortuko dizkiegu gure umetxoel? Inkisizio bat izan zen behin eta aski dugu harekin, ez dugu besterik behar.